

УДК 316.74:2(075.8)

Ю. Ю. МЕДВЕДЄВА

МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ТА КОНТРОМІДЕРНІЗАЦІЙНІ СКЛАДНИКИ В СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕННЯХ ВІР'ЯН РІЗНИХ КОНФЕСІЙ УКРАЇНИ: ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ (ЧАСТИНА 3)

Статтю присвячено презентації третьої частини результатів емпіричного дослідження модернізаційних/контромодернізаційних соціальних уявлень у представників трьох засадничих християнських конфесій України. Зроблено висновок про те, що оцінка результатів третьої частини відповідей респондентів дає підстави стверджувати найбільшу кількісну частку прихильників модернізаційних настанов релігійної етики серед протестантів порівняно з греко-католиками та православними. Православні респонденти за всіма субіндикаторами питання 9 (дозволяє оцінити прихильність вірян до модернізаційних/контромодернізаційних стереотипів у ставленні до релігії, політики та економіки) виявляють найбільшу схильність до контромодернізаційного бачення перелічених соціальних інституцій.

Ключові слова: *корупціогенна мораль, релігійна ідентичність, імпліцитна релігійність, православ'я, греко-католицизм, протестантизм, постпротестантські суспільства, реформація, модернізація, контромодернізація.*

Третя частина емпіричного дослідження є присвяченою визначенню модернізаційних/контромодернізаційних стереотипів та установок релігійної свідомості вірян православного, греко-католицького й протестантського віросповідання у сфері розуміння зв'язку релігійної етики та моралі, політики й економіки, права. Дослідження зазначених складників релігійної моралі та етики є вкрай важливим у зв'язку із залежністю від останньої таких важливих соціальних інститутів та підсистем, як політика, економіка, право. Від модернізаційного/контромодернізаційного спрямування релігійної моралі залежить багато в чому успішність ринкового реформування суспільства, на шляху якого перебуває Україна. Саме тому предмет дослідження статті є важливим і актуальним.

Інтерпретація результатів емпіричного дослідження цієї статті здійснюється на основі джерел, використаних у попередній публікації (частина 2). Це є зумовленим однорідністю предмета дослідження та однотиповістю ключових методологічних постулатів, які є покладеними в основу концепції дослідження, тому наводити їх детальний аналіз не є доцільним і в статті лише наводимо бібліографічний перелік [1–4; 6–11], за винятком трьох видань [5; 12; 13].

Метою статті є побудова порівняльної описово-аналітичної характеристики відмінностей між православними, греко-католиками та протестантами у сфері релігійно-етичних стереотипів, які фіксують ставлення вірян до модернізаційного/контромодернізаційних настанов щодо політики, економіки, права.

У соціології та соціальних практиках, що є предметом соціологічної рефлексії, дослідження ставлення до праці є одним із критеріїв розрізнення соціальних систем. Водночас ставлення до праці, як вважає Ю. Романенко, є генералізованим індикатором ставлення до буржуазного суспільства [10; 11].

Чим узагалі характеризується ставлення до праці в буржуазному суспільстві і чим воно відрізняється від ставлення до неї в доіндустріальних суспільствах? При розрізненні йдеться не лише про економічний або позаекономічний примус (як це іноді вважають промарксистські соціологи). Йдеться про морально-етичні компоненти, які виводять дослідника на ціннісну легітимізацію трудової діяльності в кодексі етичних чеснот.

В емпіричному дослідженні низка представлених у питанні 9 індикаторів впливає з корупціогенної/некорупціогенної моралі та етики. Корупція виражається при цьому не стільки в скоєнні неправомірних вчинків (проступків), скільки в послабленні надособової системи соціально-нормативної регуляції вчинків та свідомості.

Погоджуючись у цьому контексті із соціосистемологічною концепцією Ю. Романенка, варто звернути увагу на те, що відповідні прояви корупції не можна розглядати у вузькому розумінні – як просте порушення соціальних норм. Корупція, у чому можна цілком погодитись з Ю. Романенком, є похідною від дисфункцій вищих культурних аксіостазисів у системі центрування, вертикалізації та ординалізації культурної системи [11, с. 64–74].

Корупція є контрмодернізаційним індикатором в оцінці соціальної системи в цілому та її фундаментальних інституцій: церкви/релігії, політики та економіки. Контрмодернізаційність знаходить своє вираження в численних відступах, компромісах, інверсіях у розумінні та інтерпретації морально-етичних канонів, викладених у канонічних першоджерелах. Оскільки для християнства таким канонічним першоджерелом є Біблія, то різноманітні доволі вільні інтерпретації її приписів є знаковим для корупціогенності повсякденної поведінки вірян. Так, наприклад, компроміси можуть впливати з припущення необов'язковості вивчення та дослідження тексту Священного Писання вірянами. Такі компроміси призводять до влади інтерпретатора над свідомістю пересічного вірянина, а отже, до втрати ним ортодоксального бачення, яке може ґрунтуватись переважно на дотриманні тексту Закону, а не думки священника.

Порівняльний аналіз результатів емпіричного дослідження дає можливість зрозуміти, що серед православних повсякденне вивчення Біблії нараховує найбільшу кількість неортодоксів (45%), які, вочевидь, стають середовищем поширення корупціогенної соціальної моралі. Співвідношення між прихильниками дисципліни читання та її опозиції становить 55 супроти 45%.

Оскільки в християнській етиці дотримання Закону Божого є нерозривно пов'язаним із дотриманням законів держави (у тій частині, в якій їх зміст не розходиться зі змістом Закону Божого), то сама можливість не дослідження Закону Божого як ключового нормативного регулятора повсякденної по-

ведінки, високоюмовірно, може ставати супутнім можливістю незацікавленості самих вірян у ретельному дослідженні чинного законодавства держави.

І тут ідеться не просто про відсутність юридичного всеобучу або ж юридичне невігластво, скільки про формування прихованої індіферентності щодо регуляторних засад функціонування суспільства у сфері права, яка стає похідною від індіферентності у сфері дослідження засад релігійної моралі.

Аналіз співвідношення між прихильниками щоденного дисциплінарного вивчення Біблії говорить про переважання таких серед протестантів (73,9%) та греко-католиків (69,2%) порівняно з православними (55%).

Порівняння даних за субіндикатором (уможливлення необов'язковості знати текст Священного Писання) дає підстави говорити про найвище толерування подібної можливості серед православних (59,6%) супроти греко-католиків та протестантів (38 та 15,9%).

Можливо, цим чинником пояснюється одне з найнижчих значень показників СРІ (індексу сприйняття корупції) в Україні (30) порівняно з найвищими показниками в суспільствах, в яких переважають віряни протестантської конфесії (Нова Зеландія, Австралія, Данія, Швеція, Норвегія: значення індексів СРІ становить, відповідно, 92, 89, 88, 85). Тут варто зауважити, що найвищі показники СРІ корелюють не стільки з високим рівнем маніфестованої, скільки імпліцитної релігійності зазначених суспільств.

У нашому дослідженні ми будемо оперувати поняттям імпліцитної релігійності щодо характеристики особливостей релігійної моралі групи суспільств, в яких, незважаючи на секуляризацію, модернізацію, підвищений авторитет світської науки порівняно з релігією за рахунок попередньої християнізації в протестантському векторі було сформовано засади дотримання законності та законслухняності, яка є похідною від першопочаткової ортопраксичності протестантизму. Ортопраксичні настанови протестантизму, первинна релігійна дисципліна в студіюванні Біблії, уніфікація поведінки вірян на рівні кальвіністських громад із втручанням священства в повсякденний спосіб життя вірян нині вже є реліктами епохи, яка минула. Проте, настанови на дотримання однозначних стандартів поведінки, що випливають з авторитетного першоджерела, визнання ієрархії авторитетів у зв'язку з їх компетентністю в зазначених джерелах перейшли в сучасну гедоністичну, світську, орієнтовану на електронні технології мораль.

Згідно з даними Transparency International, Україна здобула 30 балів зі 100 можливих у дослідженні в «Індексі сприйняття корупції» (СРІ) за 2017 р. і посіла 130-те місце (зі 180 країн). Це на 1 бал більше та на 1 позицію вище, ніж у минулому році (29 балів, 131-ше місце зі 176 країн). Але в динаміці результати минулого року нижчі (1 бал проти 2), ніж у 2016 р.

Серед причин, які дозволили Україні переміститися на вищу сходинку, такі. Антикорупційні органи (САП/НАБУ) у 2017 р. розгорнули свою слідчу роботу та направили до суду перші справи щодо підозр у топ-корупції. Реєстр електронних декларацій продовжив своє функціонування. Минув перший рік реформи державних закупівель та обов'язкового вико-

ристання системи ProZorro. Відбулася реформа ринку газу. Україна здійснила деякі позитивні кроки з дерегуляції.

Автори досліджень, на яких базується розрахунок Індексу, також відзначили зниження рівня корупції в поліції та зменшення кількості випадків, коли бізнес змушений давати хабарі.

Водночас повільне зростання індексу України, фактично падіння динаміки зростання вдвічі порівняно з 2016 р., пояснюється такими обставинами, як брак політичної волі керівництва країни до рішучої боротьби з корупцією та низький рівень довіри до українських судів і прокуратури.

Також варто зазначити постійні законодавчі ініціативи парламенту, які загрожують новоствореній антикорупційній інфраструктурі. Як результат, корупція залишається для бізнесу та звичайних громадян однією з головних проблем [5].

Іншим прикладом компромісів та інверсій може бути плутанина, що виникає з приводу дотримання ритуалів в аспекті такого їх розуміння, коли саме дотримання розглядають як ознаку внутрішньої віри (у християнстві, юдаїзмі, ісламі та інших монотеїстичних релігіях). З іншого боку, критичний розгляд самих ритуалів доводить їх непов'язаність як із канонічним першоджерелом, так і наявність у них корисливої зацікавленості священства. Це відображено в оцінці результатів емпіричного дослідження за субіндикатором відвідування церкви в святкові дні як ознака віри. Аналіз дає можливість зрозуміти незначність розходжень у ставленні до ритуального складника віри з боку вірян усіх трьох конфесій.

Розходження між православними, греко-католиками та протестантами в аспекті ототожнення чіткого дотримання ритуалу коливаються в діапазоні 2–16% (45,7%, 29% та 35%). Водночас найбільша чисельність прихильників ритуалізму серед православних не може не привертати дослідницької уваги.

У логіці протестантизму й модерністського ставлення до віри внутрішня віра є пріоритетною порівняно з діями та вчинками, якими вірянин не може заслугувати на врятування власної душі й спокутування гріхів.

Ця фундаментальна настанова протестантської етики, однак, конкурує з настановою щодо необхідності зв'язку між справами й вірою, без яких сама віра стає мертвою. Отже, відвідування свят як ознака віри відображає не стільки аспект формальної дисциплінованості вірян, скільки їх релігійно-етичну послідовність як складову раціональності, а отже, й ознаки модернізованості їх релігійної свідомості.

Таким чином, ритуалізм стає однією з ознак корупціогенності свідомості та поведінки вірян, яка конкурує з раціоналізмом капіталістичної моралі «складання прозорих балансів», ключові положення якої було осмислено на основі дослідження протестантських першоджерел (Кальвіна, Лютера, Савонароли) у працях М. Вебера [13].

Четвертим субіндикатором стає ставлення вірян до відвертої/прихованої маніфестації власної релігійної ідентичності. При цьому ав-

торка виходить з припущення: чим відвертішою, послідовнішою й наполегливішою є маніфестація вірянами їх релігійної ідентичності (саме як християн), тим ближчою є така позиція до модернізованого християнства. Саме модерн з його вимогами чіткого вирізнення речей і понять не просто постулює, а й наполягає на відповідному чіткому іменуванні/позначенні відповідних ідентичностей, включаючи релігійні. Однак, самого проголошення ідентичності буває недостатньо. Адже той, хто її проголошує, має навести ознаки належності до неї. Проте, першим кроком має бути її відкрита артикуляція. Приховування ідентичності може бути не лише ознакою непрозорості ідентичності, але, перш за все, недостатньо послідовного вектору руху вірянина, його спрямованості та релігійного світогляду.

Аналізуючи кількісні показники за цим субіндикатором, є підстави констатувати найбільшу кількість прихильників прихованої самоідентифікації серед православних порівняно з греко-католиками та протестантами (63% та 42% і 34,6% відповідно). Переважання прихованої релігійної самоідентифікації в середовищі православних як контрмодернізаційної ознаки релігійної свідомості та поведінки можна пояснити декількома чинниками.

Серед наявних у наукових джерелах пояснень схилиємось до того, що фігурує в соціосистемологічній концепції Ю. Романенка. Автор говорить про дифузію релігійної ідентичності в православ'ї, яка впливає з поєднання латентного буденного язичництва з притаманними йому пережитками (віра в марновірства та ритуали, чаклунство, астрологію, звертання православних до допомоги езотериків, використання суто матеріалістичних язичницьких ритуалів у боротьбі зі злими духами тощо) та ритуалізованого християнства [11, с. 323–324].

Ритуалізоване християнство дає можливість вносити численні корективи в релігійно-етичну дисципліну, які є сумнівними щодо їх збігу з канонічними приписами Біблії. Ідеться про святкування множини свят, генеалогія яких є язичницькою; елементарна необізнаність у Біблії та підміна Писання агіографічною літературою, плутанина між викладеною в цій літературі точки зору з автентичною точкою зору Писання; використання практик опосередкованих молитов, у яких віряни звертаються не стільки до Бога, скільки до різноманітних посередників (Божої матері, святих як чоловічого, так і жіночого роду тощо).

Індикатор ієрократичного авторитаризму/персоналізму також надає змогу оцінити прихильність вірян до модернізаційних/контрмодернізаційних настанов в опануванні релігійно-етичної доктрини. Як уже було зазначено вище, для православних точка зору священства має переваги над особистою точкою зору щодо Біблії.

З іншого боку, інтерпретації Біблії на рівні повсякденної свідомості вірян часто змішуються з текстом оригіналу (Синодального перекладу. – Ю. М.). Більше ніж половина респондентів православних вірян (53,7%) вважають думку священника щодо Священного Писання важливішою за власну. Кількість прихильників убуває, проте, у незначному діапазоні, у

підгрупі греко-католиків (47,7%) і є найменшою серед протестантської підгрупи вибірки (37,3%).

Це й не є дивним, оскільки постулат *sola scriptura* (тільки текст Біблії, і нічого більше) є для протестантів актуальним і актуальнішим у їх релігійній етиці порівняно з православними та греко-католиками. Ця відмінність залишалася як в епоху первинної модернізації та реформації, так і є конститутивною в ставленні до релігійно-дидактичних приписів і сьогодні.

Ба більше. Для суспільств, де нині переважають секулярність, атеїзм та науковий матеріалізм (Нова Зеландія, Австралія, Швеція, Данія, Норвегія), проникність настанов християнської етики в настанови секулярної моралі та світського права слугує передумовою для високої чутливості як моральної свідомості, так і правосвідомості щодо проступків співгромадян та влади.

Така загальна висока чутливість до корупції, про що йшлося вище, може говорити про відформатованість повсякденної моральної та правової свідомості християнством, що є стратегічною перевагою не лише у сфері культури та духовності, але, перш за все, економіки й політики.

Адже саме в зазначених суспільствах побудовано консоціальну соціальну державу з електронним урядуванням; створено найефективніші системи соціального захисту населення; найрозвиненішими є інституції контролю громад за урядовими структурами, що відображає суто протестантські запити як на прозорість бізнесу, так і на прозорість (транспарентність) самої політичної влади; найвищою є інтегрованість громад, профспілок та державної влади в аспекті співпраці з бізнес-структурами та розумінні очільниками останніх контролігархічності масової свідомості, її зорієнтованості на демократичність та егалітаризм.

У контексті ситуації, яка складається в Україні в сегменті боротьби з корупцією, фахівці Transparency International називають «брак політичної волі в керівництва держави». Таку оцінку в контексті нашого дослідження можна вважати дещо однобічною, оскільки корупція в зазначеній сфері може високоюмовірно поширюватися не лише в силу дефіциту правильної (а отже, ціннісно-унормованої) волі політичних еліт, а через недорозвиненість свідомості громадянського суспільства в сегменті раціонального ставлення до оцінки результатів дій влади. І ця раціональність, на думку авторки, первинна формується завдяки реформаційно-раціоналістичному ставленню до Священного Писання в протестантизмі та суспільствах, які нині є атеїстичними (постпротестантськими).

У зв'язку із цим, за аналогією з відомою в соціології періодизацією Д. Ростоу (доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне суспільство) можна виокремити вектори релігійного розвитку суспільств, охарактеризувавши дореформаційні, реформаційні й постреформаційні суспільства. У постреформаційних (або ж, у більш звичній термінології, постпротестантських) суспільствах існує набагато менше передумов для корупції як пережитку дореформаційних суспільств [12, с. 1–16].

Це пояснюється формуванням відповідної «культури артикуляції», про яку також говорить Ю. Романенко, формулюючи бінарну опозицію «культура артикуляції/культура замовчування (приховування)» [11, с. 208–212].

Автор зазначає, і ми цілком з ним погоджуємося, про хиткість ірраціонального консенсусу, який тримається на нав'язуванні режиму покори та послуху всупереч культивуванню середовища дискусій і протистояння. У чому, звісно, також варто погодитись, так це те, що модерн – це, перш за все, культура раціонального консенсусу, який виборюється в ході дискусії, а не нав'язується владною інстанцією всім сторонам дискусії.

Сьомим субіндикатором може бути ставлення до використання матеріальних благ, в якому конкурують гедоністична, мінімалістична та аскетична етики (морально-етичні доктрини) (*субіндикатор – ставлення вірян до володіння предметами розкоші представниками священства*).

В одних випадках віряни вважають, що для священників є цілком нормальним і припустимим володіння предметами розкоші, в інших випадках вважають це ознакою релігійної корумпованості. Серед православних чисельність прихильників щодо точки зору щодо нормальності подібних практик становить 32,3% (порівняно з 29,4% – серед греко-католиків та 13,4% – серед протестантів).

Розбіжності також пояснюються ставленням до багатства, яке можна здобувати за рахунок праці та використання інших, нетрудових типів активності, які передбачають обдаровування, пожертви тощо. Оскільки православна церква функціонує переважно за рахунок пожертв та філантропії, а самі факти її державної підтримки часто приховуються, то не доводиться дивуватися тому, що в кількісних показниках у підгрупі православних вірян відображається нормалізоване ставлення до наявності у священства різноманітних предметів розкоші (автомобілів, нерухомості, високовартісних аксесуарів, яхт тощо).

Якщо для протестантської підгрупи подібні предмети мають здобуватися за рахунок трудової діяльності (мінімалістична етика) або ж священство (звісно, в ідеалі!) мало б узагалі уникати володіння ними, то для греко-католицької пастви предмети розкоші є майже супутніми релігійному декору самих церковних будівель та пишноті літургій. І, зрозуміло, що неабияку роль у фінансуванні подібних проектів відіграє співпраця церкви й держави.

Ще один індикатор дає можливість уявити рівень наближеності уявлень вірян до модернізаційних/контрмодернізаційних настанов у сфері формування альянсів взаємопідтримки церкви та держави. Серед православних прихильниками такого альянсу виступають 74,3% респондентів. Кількість прихильників точки зору щодо «мезальянсу» церкви й держави зростає, відповідно, серед греко-католиків і протестантів, які дотримуються, порівняно з православними, уявлень, наближених до епохи модернізації, секуляризації та автономізації.

Дев'ятий індикатор дає можливість оцінити ціннісну сумісність сакрального й профанного (світського), або ж зв'язку між буденним життям і вищим релігійним сенсом цього життя. Ідеться про сумісність духовності, влади та багатства. Для прихильників модернізованого християнства віра в

Бога сама по собі виключає будь-яке окреме прагнення щодо цінностей від «світу цього», оскільки в протестантському розумінні Божий промисел дбає про наявність тих чи інших цінностей та благ у житті людини. Відокремлене щодо релігійної ідентичності прагнення до світських цінностей саме по собі є індикатором морально-етичної корумпованості вірянина.

Як впливає з кількісних показників, розходження між представниками всіх трьох конфесій є незначними і не перевищують 4% (35,7, 39,6 та 37,2% у православних, греко-католиків та протестантів відповідно). Зазначені показники можуть свідчити про домодернізаційний стан релігійної свідомості вірян у цьому сегменті, про переважання в релігійному світогляді елементів деїзму та дуалізму.

Це не є дивним, враховуючи декілька чинників. По-перше, нерезформованості самого православ'я, в якому два паралельні плани життя легітимізуються як способом життя священницької, політичної та кримінальної еліт, так і пересічних вірян. По-друге, «прищепленим» походженням самого протестантизму в Україні, що припускає остаточний і залишковий вплив релігійних настанов православ'я на вірян-протестантів. По-третє, за рахунок наявності такого соціального чинника, як бідність, яке є зумовленим контамінованістю релігійної свідомості вірян певними складниками поганства. Ю. Романенко у зв'язку із цим зауважує, що бідність в Україні підтримується за рахунок найдавнішої релігійної версії поганства, яку дослідник називає «хаолатрією» (релігійне поклоніння безобразно/безформній онтології хаосу, який передреє космосу та світопорядку) [11, с. 226].

Маємо підстави погодитись з ідеєю Ю Романенка з приводу того, що хаос як «безструктурна структура» ціннісного реєстру свідомості, наскрізно просотуючи всі рівні свідомості, спричиняє специфічну культуропатію – дистемпоралізацію (хронічну нестачу часу, а отже, схильність людей до прийняття раптових імпульсивних рішень, які «ламають» часові графіки та траєкторії інших суб'єктів). Нефункціональне ставлення до часу, отже, можна визнати також і чинником плутанини в ціннісній ієрархії, або ж, у термінології автора, «ціннісної гетерархії».

Десятий субіндикатор надає змогу оцінити наближеність респондентів до особистого/інституційно-нормативного розуміння влади (кратичний персоналізм/інституціоналізм). Особисте розуміння влади відповідає доіндустріальним соціальним жуттеустроєм, зокрема, у логіці марксизму, рабовласництву та феодалізму. На зміну розумінню влади як відносин між людьми приходить розуміння влади як нормативного порядку, яке відповідає капіталістичному фазису розвитку.

Як впливає з даних дослідження, кількісні розбіжності в оцінці прихильності до доіндустріального розуміння влади є незначними і становлять, відповідно, 49,2% (православні), 38,5% (греко-католики) та 40,6% (протестанти).

Емпіричне співвідношення в аспекті переважання інституційно-нормативного розуміння влади демонструє греко-католицька підгрупа рес-

пондентів, що, вочевидь, є пов'язаним з особливостями регіональної культурної ідентичності.

Так, 70% опитаних греко-католиків є або мешканцями західних областей України, або ж вихідцями з них. Істотним відбитком культури спільнот-окупантів на цих територіях, які належали до 1939 р. Польщі, Угорщині, Австрії, Румунії, є впливовість європейської правової та політичної культури. Водночас представники православної конфесії виявляють найбільший відсоток прихильників персоналістської моделі владовідносин, що пояснюється, по-перше, зв'язком православ'я з феодальною державою (як монархічною, так і соціалістичною); по-друге, переважанням відносин персонального наставництва у взаємодії священства з паствою; по-третє, значним зросійщенням православ'я, що наближає політичний менталітет самих православних до полюсу кесарепапізму.

Висновки. Оцінка результатів третьої частини відповідей респондентів дає підстави стверджувати найбільшу кількісну частку прихильників модернізаційних настанов релігійної етики серед протестантів у порівнянні із греко-католиками та православними.

Водночас інтерпретація даних дозволяє встановити наявність численних проявів домодернізаційного християнства. Таке співвідношення пояснюється фрагментованістю модернізації та її непослідовністю, загальною тенденцією до застрягання українського суспільства в соціально-історичному проміжку між пострадянським минулим і європейським майбутнім. Наявність у християнському світогляді християн ірраціональної сумісності з несумісними щодо християнської етики цінностями можна вважати істотною перешкодою на шляху вкорінення в культурі українського суспільства раціональності, транспарентності, справедливості, соціальної відповідальності та інших європейських цінностей. Саме тому реформування церкви можна розглядати як один із ключових імперативів соціальних трансформацій.

Список використаної літератури

1. Авцинова Г. И. Особенности западного и восточного христианства и их влияние на политические процессы. *Социально-политический журнал*. 1996. № 4. С. 222–234.
2. Бачинин В. А. Христианская мысль: политическая теология и правовая социология. Санкт-Петербург : Новое и Старое, 2005. Т. V. 184 с.
3. Будов А. И. Идея гражданского общества в социальном учении православной церкви. *Религиоведение*. 2006. № 1. С. 130–136.
4. Глебова Т. Н. Психологический портрет религиозности в Америке. Москва : Рос. православный ун-т им. Св. апостола И. Богослова, 2005. 424 с.
5. Индекс коррупции CPI. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2017/> (дата звернення: 20.09.2018).
6. Коваль Т. Б. «Тяжкое благо»: Христианская этика. Православие. Католицизм. Протестантизм. Опыт сравнительного анализа. Москва : Истина и жизнь, 1994. 278 с.
7. Мчедлов М. П., Гаврилов Ю. А., Шевченко А. Г. О социальном портрете современного верующего. *Социс*. 2002. № 7. С. 22–29.
8. Нибур Р. Радикальный монотеизм и западная культура / Христос и культура. Избр. труды Ричарда Нибура и Райнхольда Нибура. Москва : Юристъ, 1996. С. 225–375.
9. Тахтамышев В. Г. Библейская идеология: образ и реальность мира. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 2000. 280 с.

10. Романенко Ю. В., Святненко І. О., Зінченко А. А. Візуалізації в медійно-комунікаційному просторі: соціо-системологічний підхід : монографія. Київ : Вид-во ІМВ, 2014. 436 с.

11. Этническая идентичность: социосистемологическое измерение геополитики : монография / Я. В. Зоська, Ю. Ю. Медведева, Ю. В. Романенко, И. А. Святненко, Н. В. Туленков, Е. А. Хомерики ; ред.-коорд. Ю. В. Романенко. Киев : Меркьюри-Подолье, 2016. 369 с.

12. Rostow W. W. The Stages of Economic Growth. *The Economic History Review, New Series*. 1959. Vol. 12. № 1. P. 1–16.

13. Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie. Mit einem Anhang: Die rationalen und soziologischen Grundlagen der Musik*. 4., neu hrsg. Aufl. Besorgt von Johannes Winckelmann, Tübingen: Mohr, 1956 (Zwei Halbbände) (Nachdruck 1964).

Стаття надійшла до редакції 21.10.2018.

Медведева Ю. Ю. Модернизационные и контрмодернизационные составляющие в социальных представлениях верующих разных конфессий Украины: по результатам эмпирического исследования (часть 3)

Статья посвящена презентации третьей части результатов эмпирического исследования модернизационных / контрмодернизационных социальных представлений в представителях трех основных христианских конфессий Украины. Сделан вывод о том, что оценка результатов третьей части ответов респондентов дает основания утверждать о наибольшей количественной доле сторонников модернизационных установок религиозной этики среди протестантов по сравнению с греко-католиками и православными. Православные респонденты по всем субиндикаторам вопроса 9 (позволяет оценить расположение верующих к модернизационным / контрмодернизационным стереотипам в отношении к религии, политике и экономике) проявляют наибольшую склонность к контрмодернизационному видению перечисленных социальных институтов.

Ключевые слова: коррупциогенная мораль, религиозная идентичность, имплицитная религиозность, православие, греко-католицизм, протестантизм, постпротестантские общества, реформация, модернизация, контрмодернизация.

Medvedieva Yu. Modernization and Contrmodernization Composites in Social Dimensions of Followers Different Confessions of Ukraine: by Empirical Study Results (Part 3)

The article is devoted to the presentation of the third part of the results of an empirical study of modernization / counter-modernization social representations in representatives of the three main Christian confessions of Ukraine. The author concludes that the evaluation of the results of the third part of respondents' answers gives grounds to talk about the greatest representation of supporters of the modernization of religious ethics among Protestants in comparison with Greek Catholics and Orthodox. Orthodox respondents on all the sub-indicators of question 9 (allows to assess the disposition of believers to modernize / counter-modern stereotypes in relation to religion, politics and economics) show the greatest propensity to counter-modernize the vision of the listed social institutions.

At the same time, the interpretation of the data makes it possible to establish the presence of numerous manifestations of pre-modernization Christianity. This ratio is explained by the fragmentation of modernization and its inconsistency, the general tendency to become stuck in Ukrainian society in the socio-historical gap between the post-Soviet past and the European future.

The article notes that the presence in the Christian worldview of Christians of irrational compatibility with incompatible values for Christian ethics can be considered a significant obstacle to the introduction of rationality, transparency, justice, social responsibility and other European values in the culture of Ukrainian society. That is why the reform of the church can be regarded as one of the key imperatives of social transformations.

Key words: corruption-related morality, religious identity, implicit religiosity, Orthodoxy, Greek Catholicism, Protestantism, post-Protestant societies, reformation, modernization, contr-modernization.